

Atatürk'ün Ölümüne Yol Açan Sirozun Temelinde Şistozomiyoz Olabilir mi?

Dr. Gülendame SAYGI^a

^aParazitoloji BD, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, SIVAS

Atatürk'ün ölümüne neden olan sirozun nedeni neydi? Bu konu üzerinde eskiden olduğu gibi son yıllarda da çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler gazetelerde, televizyonlarda ve kitaplarda dile getirilmiştir. 2005 yılında da Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi, Namık Kemal Menteş Gastroenteroloji Kliniği öğretim üyelerinden Dr. Eren Akçiçek tarafından, "Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü" başlıklı değerli bir kitap yayımlanmıştır.¹ Yazar kitabının sonunda, "Arşiv Belgeleri" "Gazeteler", "Gazete Makaleleri ve Tefrikaları", "Kitaplar" ve "Makaleler" başlıkları altında topladığı geniş bir kaynakça vermiştir. Bu değerli eseri okuyunca en azından son 10 yıldır kafamı kurcalayan, daha doğrusu bir burğu şeklinde kafamın içinde dönüp duran bir konuyu yazılı olarak dile getirmek istedim: Atatürk'te gelişen sirozun temelinde acaba trematodlar içinde yer alan *Schistosoma* türlerinin yol açtığı şistozomiyoz isimli parazitoz olabilir miydi?

Bu sorunun nedenleri dört kısımda toplanabilir: 1. Atatürk'ün geçirdiği hastalıklar-başlıklar halinde, 2. Bu hastalıklar hakkında ileri sürülen görüşlerden bazılarının vurgulanması, 3. Atatürk'ün 1909'dan başlayarak görevi gereği, o zamanki sınırlarımız içinde dolaştığı (çoğunlukla zor koşullarda) ve bulunduğu yöreler ve 4. Atatürk niçin ve nasıl *Schistosoma* türlerine yakalanmış olabilir ve eğer yakalanmışsa bu niçin gözden kaçmış veya hiç akla getirilmemiş olabilir.

1. Çeşitli kaynaklara ama özellikle Dr. Akçiçek'in verdiği bilgilere göre Atatürk yaşamının farklı dönemlerinde çeşitli hastalıklara yakalanmış ve tedavi olmuştur. Bunlar arasında, sıtma, ürogenital sistem rahatsızlıkları, öksürük, soğuk algınlığı, nezle, grip, zatürre, göz ve kulak rahatsızlıkları, koroner spazm, burun kanaması ve siroz başı çekmektedir. Bu hastalıkları kronolojik olarak ele aldığımızda, bunlardan ikisinin Atatürk'ün peşini hiç bırakmamış olduklarını, onu en kritik zamanlarda yakalayıp sancıdan, ateşten kıvrandırdıklarını görmekteyiz. Bunlar sıtma ve idrar yolları enfeksiyonlarıdır. Öyle ki, büyük kurtarıcının savaş alanında bir yandan savaş yönetip diğer yandan da sancıdan veya ateş nöbetinden kıvrandığını pek çok kaynak vurgulamaktadır.

2. Dr. Akçiçek'in eserinde değinilen görüşlere göre (bu eserin yayınlanmasından birkaç yıl önce konu belli başlı gazetelerimizin sayfalarında da tartışılmıştı), Atatürk'ün ölümüne yol açan sirozun alkole bağlı olduğu yönündeki görüşler ağırlıktadır. Hatta insana öyle geliyor ki hani nerede ise daha işin başında hastalığın nedeni olarak hemen akla alkol gelmiş ve oturup kalkıp bunun üzerinde durulmuştur. Tabii ki aksini savunanlar da olmuştur. Bu konuda yurt dışından gelen Dr. Fiessinger'in Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a belirttiği şu görüşün çok önemli olduğu kanısındayım: "Bu hastalığın sırf içkiden geldiği yönündeki düşünce doğru değildir, benim Fas, Tunus ve Cezayir'den gelen birçok Müslüman hastalarım var ki ömürlerinde ağızlarına herhangi ispirotolu bir içki koymamışlardır.¹ Binaenaleyh hastalığım daha başka ve mühim amilleri olduğunu kabul etmek lâzımdır. Bence bunlar arasında bilhassa beslenme tarzı ve daimi konstipasyon gibi amiller başlı başına yer tutmaktadırlar." Niçin bu görüşün çok önemli olduğunu düşündüğümü 4. kısımda açıklamaya çalıştım. Aynı doktorun hem bu görüşü belirtip hem de "Hepatite sclero congestive ethylique"

şeklinde tanı koymasını anlamak ise pek öyle kolay olmasa gerektir. Kimbilir, belki de doktor daha kesin bir neden bulamayınca, bulmak için gerekli bazı deneyleri yapamayınca yaygın görüşe katılmak durumunda kalmıştır.

Akçiçek'in kitabındaki şu cümle de son derece ilginçtir: "Dr. Frank hayretle görür ki, Atatürk'e hiçbir kan tahlili yapılmamıştır. Elde sadece birkaç idrar raporu vardır. Bunun sebebini sorar. 'Atatürk'ten kan almaya çekindik' cevabını alır."

3. Atatürk 1900'lü yılların başından itibaren aldığı görevler gereği o zamanki sınırlarımız içinde pek çok farklı yerlere, bölgelere seyahat etmiştir. Bunlar arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Suriye, Yafa, Mısır ve Libya sayılabilir. Buralar iklim, yaşam koşulları ve insanın sağlığını olumsuz yönde etkileyen biyolojik etkenlerin (yani parazitlerin) dağılımı yönünden büyük farklılıklar göstermektedirler. Gerek Atatürk ve gerekse askerlerimiz bu yerlerin çoğunda zor ve birçok olanaktan yoksun koşullarda yaşamış, çalışmışlardır. Atatürk'ün şu cümlesi son derecede ilginçtir: "Anlatılması uzun güçlükler içinde nehirlerden geçerek, çöllerden aşarak ordumu Şam'a getirebildim."² Bu koşullar onların hem vücutlarının savunma mekanizmasını olumsuz etkilemiş hem de o güne kadar karşılaşmadıkları hastalık etkenleriyle karşılaşmalarına yol açmıştır. Tıpkı günümüzde Afrika, Bosna ve Afganistan'a giden, oralarda görev yapan askerlerimiz, turistik amaçla çok çeşitli yörelere giden insanlarımız gibi. Fakat o zamanki koşullar ile bugünkü durum arasında dağlar kadar fark var diyebiliriz. Çünkü bugün hem koşullar birçok yönden daha iyileşmiş hem de insanlar birçok konuda daha bilgili hale gelmişlerdir.

4. Bu kısımda parazitik helmintlerin trematodlar grubunda yer alan şistozomların insan paraziti olarak tanınmalarının tarihçesine ve insanda oluşturdukları parazitozun belirtilerine değilmiş, bazı kaynaklardan bire bir alıntı yapılmıştır. Birebir alıntıyla, çeviride olabilecek herhangi bir yanlışlığın önüne geçmek istenmiştir. Neden şistozomlar sorusuna verilecek yanıt ise, Atatürk'ün hastalığı ve 3. kısımda kısaca değindiğim görev yerleri ile bu cinsin iki türünün dağılımı arasındaki yakın ilişkidir.

Afrika ve Orta Doğuda görülen *Schistosoma* cinsinin iki türü, *Schistosoma haematobium* ve *Schistosoma mansoni* 1800'lü yılların ikinci yarısından başlayarak insanların paraziti olarak dikkati çekmeye başlamışlardır. Bunlardan birinci tür 1852'de Bilharz tarafından Kahire'de görülüp tanımlanmıştır.³ Araştırmacının çizimlerinden kendisinin ikinci türün yumurtasını da gördüğü anlaşılmaktadır ama bu türün farklı olduğunu 1907'de vurgulayan Sambon'dur. İki türün kesin ayrımı ve ara konakları deneysel çalışmalara da dayandırılarak bizzat Leiper tarafından yapılmıştır.³

Atatürk'ün gerek idrar yolları enfeksiyonlarının, sirozunun ve asit toplanmasının temelinde bu iki türle enfekte olmuş olmasının yattığı kanısında Tabii ki bunlara sıtma, viral enfeksiyonlar ile diğer birçok parazitozu eklemek gerekir. Örneğin çengelli solucan enfeksiyonu, trikuriyoz gibi sindirim sistemi parazitozları ve kala-azar gibi retikülo-endotelial sistem hastalıkları. Çünkü bunlar ve daha pek çoğu bu bölgelerde, özellikle o zamanlarda çok yaygın görülen hastalıklardır. Değerli önderimizin kendisinin de değindiği (3. kısma bakınız) koşullarda yaşayan bir insanın şistozoma serkaryalarının bulunduğu sularla temasa gelmesi, enfekte olmuş olması büyük olasılıktır. Kendisi üriner sistem enfeksiyonu için gittiği Almanya'dan tam olarak iyileşmeden dönmüş ve Nablüs'te göreve gitmiştir. Akçiçek kitabının 146-155. sayfalarında bu konuya özellikle değinmiştir.

Almanya'da yapılan idrar incelemesinde sadece "koli basili" bulunduğu belirtilmiştir. Bu durum Dunne ve Vennervald'ın *S. haematobium* konusundaki görüşleriyle uyuşabilir:⁴ "Calculus formation is common, as is secondary bacterial infection, due to *Escherichia coli*, *Pseudomonas*, *Klebsiella*, *Enterobacter*, or *Salmonella* species." Beaver ve ark.ları ise şöyle demişlerdir:⁵ "The lower portion of the ureters are frequently involved, and the process may even ascend to the pelvis of the kidneys. Obstructive uropathy causes retrograde infection, hydronephrosis, and eventual renal failure. Pyogenic organisms may invade the periurethral or perivesical tissues, causing abscesses that open into the bladder or produce fistulas into rectum or scrotum. Purulent discharges may resemble those of gonorrhoea."

Griesinger ise aynı konudaki gözlemlerini 1854 yılında şu cümlelerle aktarmıştır:³ "... Even in more recent and less severe lesions of the ureters, the kidneys were frequently somewhat swollen and hyperemic and the mucosa

of the pelvis was congested. In cases where these changes had been present a longer time, fatty degeneration, pyelitis, hydronephrosis, and complete atrophy of the kidney parenchyma were found. In addition large urinary stones often formed in the kidneys, ureters, and bladder with serious consequences. Thus, as Prosper Alpinus [.....] suspected, the endemic lithiasis of Egypt is based on processes initiated by the Distoma (*S. heamatobium*'un o günkü ismi, GS'nin notu) and nothing else.”

S. mansoni'ye gelince, diğer araştırmacıların yanında Faust ve Russell'in görüşleri de şöyledir:⁶ “The organs and tissues most seriously involved are the colon and rectum, but eggs carried in the mesenteric current into the portal vessel filter out in the periportal tissues within the liver and set up pathologic processes leading to hepatic cirrhosis. In the advanced stage, due to thickening of the large veins of the liver and to periportal fibrosis, ascites is an important sequela, unless compensatory dilatation of the collateral venous circulation occurs.” Şistozomlar konusunda aklımızda bulunması gereken bir nokta da bu parazitlerin insan vücudunda uzun yıllar (20-30 yıl) yaşayabildikleri hususudur.^{6,8}

Değerli okuyucular, çok geniş bir konuyu ve şüphelerimi kısaca sizlerle paylaşmaya çalıştım. Zamanında Atatürk'ün pozisyonu, kendisine gösterilen ihtimam nedeniyle bazı deneyler yapılmamış, yapılamamış olabilir. Ayrıca o tarihlerde tanıda şistozomiyoz, Almanya'daki Fransa'daki doktorlar tarafından bile akla getirilmemiş olabilir. Ama bugün bu olasılığı düşünmeliyiz ve durumu açıklığa kavuşturacak veriler üzerinde ayrıntılı, dikkatli bir şekilde durmalıyız diyorum. Bu bağlamda: Atatürk'ün gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış tetkiklerini yeniden gözden geçirmek, özellikle idrar ve dışkı incelemeleri üzerinde durmak, karaciğer incelemelerinin sonuçlarını kronolojik olarak değerlendirmek yararlı olacaktır.

Yazımı bir öneriyle bitirmek istiyorum: Hemen her branştan hekimlerimizden, laboratuvarlarımızdan oluşan ve Atatürk'ün hastalıklarını, nedenlerini, etkilerini irdelenecek bir grup kuralım; bunlara, eski Türkçe veya yabancı dildeki (özellikle Almanya'da Atatürk'ün tedavi gördüğü kurumdaki) tutanak ve tarihsel belgeleri yeniden ve herhangi bir ön yargıya kapılmadan inceleyip, çevirecek ikinci bir grupla destek verelim, bilgi sağlayalım. Ayrıca iki grup arasındaki iletişimi kuracak, yürütecek ve sonuca ulaşılmasına ön ayak olacak akıl birisini bulalım.

KAYNAKLAR

1. Akççek E. Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü. İzmir: İzmir Güven Kitabevi; 2005.
2. Atay FR. Çankaya-Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar. İstanbul: Pozitif Yayınları; 2004.
3. Kean BH, Mott KE, Russell SJ, eds. Tropical Medicine and Parasitology. London: Cornell Univ Pres; 1978. p.473-545.
4. Dunne DW, Vennervald BJ. Schistosomiasis. In: Warrell DA, Cox TM, Firth JD, Benz EJ, eds. Oxford Textbook of Medicine. 4th ed.. Italy: Oxford Univ Pres; 2003. p.830-7.
5. Beaver PC, Jung RC, Cupp EW. Clinical Parasitology. 9th ed. Philadelphia: Lea & Febiger; 1984. p. 415-48.
6. Faust EC, Russell PF. Craig and Faust's Clinical Parasitology. 7th ed. Philadelphia: Lea & Febiger; 1964. p. 530-74.
7. Markell EK, John DT, Krotoski WA. Markell and Voge's Medical Parasitology. 8th ed. Philadelphia: W. B. Saunders Co; 1999. p. 206-24 and p.404.
8. Unat EK. Tıp Parazitolojisi-İnsanın Ökaryonlu Parazitleri ve Bunlarla Oluşan Hastalıkları. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniv. Cerr. Tıp Fak. Yayınları Rek No: 2497, Dek No:62. 1979. p.378-98.